

and empirical material are analyzed. Thus, it is determined that the emergence and development of organized crime as a specialized type of human activity can be divided into 4 stages, in particular:

- the first stage of the formation of modern organized crime falls on the XII century and lasts until the middle of the fifteenth century;
- the second historical stage of the formation of organized crime with the collapse of Tsarist Russia begins with the middle of the XV century. and lasts until 1917;
- the third historical stage of the development of modern organized crime of a general-law orientation lasts from 1917 to 1991, until the proclamation of the sovereignty of our state;
- the fourth stage of the formation of modern organized crime begins in 1991 and continues to the present.

The indicated stages are analyzed in detail, the features characterizing the organized crime of general criminal orientation on each of them are determined, the main features of such unlawful activity are determined

It is noted that some of the old traditions of members of criminal gangs have survived until now, in particular:

- a) making certain amounts of money when joining the "thieves brotherhood", which are necessary to support the group members;
- b) the ordination of consecration;
- c) giving nicknames;
- d) applying to the slang - "Feni" (the secret language of the offspring - stray merchants-carriers), and others.

As a result of the research, it is stated that, firstly, the organized crime of general-law orientation appeared during the times of Kievan Rus. Secondly, taking into account historical, social, economic and political events, organized crime of general-interest orientation gradually developed, producing criminal traditions, mechanisms and principles that continue to this day. Thirdly, since the end of the twentieth century. this type of crime has gradually adopted threatening forms in the form of transnational crime.

Key words: *organized crime, common-law orientation, counteraction, genesis.*

УДК 343.985

О. І. Ревенко

ВИКОРИСТАННЯ МОЖЛИВОСТЕЙ СУДОВО-ЕКОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ НЕЗАКОННОГО ВИДОБУВАННЯ ВУГІЛЛЯ

У статті наведено поняття судово-екологічної експертизи та окреслено її сутність. Розглянуто основні завдання, предмет та об'єкти судово-екологічної експертизи при організації досудового розслідування незаконного видобування вугілля. Сформульовано рекомендації щодо призначення судово-екологічної експертизи під час розслідування цього різновиду злочинів. Приділено увагу перевірці та оцінці висновку експерта-еколога уповноваженими особами.

Ключові слова: *судовий експерт, судово-екологічна експертиза, висновок експерта, докази, незаконне видобування вугілля, досудове розслідування.*

Постановка проблеми. На сьогодні охорона довкілля є однією з найактуальніших функцій нашої держави. Вона реалізується за допомогою

регулювання відносин у сфері охорони, використання й відтворення природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки, запобігання та ліквідації негативного впливу господарської та іншої діяльності людини на довкілля. Для цього держава реалізує екологічну політику та встановлює юридичну відповідальність за порушення у сфері довкілля.

Стан злочинності у сфері екології свідчить про надзвичайно низьку ефективність діяльності щодо попередження, розкриття та розслідування злочинів цієї категорії. Одним з факторів, які негативно впливають на продуктивність діяльності правоохоронних органів у зазначеній сфері є неналежний рівень використання спеціальних знань під час досудового розслідування для встановлення негативного впливу цих правопорушень і спричинених ними наслідків на навколишнє природне середовище.

Перелік судових експертиз, які призначаються під час розслідування незаконного видобування вугілля, залежить від обставин конкретного кримінального провадження. Тому для уникнення помилок при їх призначенні доцільно звертатися за консультацією до відповідних спеціалістів, а також використовувати сучасну довідкову літературу.

Проведений нами аналіз матеріалів 150 кримінальних проваджень (справ) за фактами незаконного видобування вугілля показує, що під час розслідування досліджуваних злочинів призначаються лише геологічна експертиза (100%), трасологічна (слідів взуття, транспортних засобів, знарядь злочину та інструментів) (35%) й техніко-криміналістична експертиза документів (28%).

Виходячи з механізму цього різновиду злочинів і типової слідової картини місця події, вважаємо, що наведений перелік судових експертиз є значно вузьким та не забезпечує отримання доказового матеріалу в обсязі, достатньому для прийняття слідчим, прокурором обґрунтованого рішення в кримінальному провадженні. Окрім того, збирання доказів при розслідуванні незаконного видобування вугілля неможливе без використання знань у галузі екології, оскільки лише за допомогою судової екологічної експертизи можна встановити обсяг негативних наслідків вчиненого злочину для довкілля, а також виявити можливі причини, що заповділяють такі наслідки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми призначення та проведення судової експертизи в кримінальному судочинстві досліджувалися в працях таких учених, як Т. В. Авер'янова, Р. С. Белкін, А. І. Вінберг, О. О. Ейсман, В. Г. Гончаренко, І. В. Гора, Н. І. Клименко, В. Я. Колдін, В. О. Коновалова, В. К. Лисиченко, О. Р. Росинська, М. В. Салтєвський, М. Я. Сегай, В. Ю. Шепітько та ін. До того ж лише деякі автори (Л. Г. Бордогов, М. О. Духно, С. О. Книженко, В. О. Коновалова, Ю. Г. Корухов, Г. А. Матусовський, А. Є. Меркурісов, О. В. Одерій) приділяли увагу використанню спеціальних знань при розслідуванні злочинів проти довкілля взагалі та незаконного видобування вугілля зокрема. Проте детального розгляду проблеми призначення судово-екологічної експертизи при розслідуванні незаконного видобування вугілля в працях зазначених науковців не отримали.

Формування цілей. Мета статті полягає в аналізі проблем та висловленні тактичних рекомендацій щодо використання можливостей судово-екологічної експертизи під час розслідування незаконного видобування вугілля.

Виклад основного матеріалу. Під суспільно небезпечними наслідками традиційно розуміються певні суспільно шкідливі зміни в об'єктах кримінально-правової охорони, тобто шкода (матеріальна чи нематеріальна), завдана охоронюваним законом про кримінальну відповідальність суспільним відносинам у результаті вчинення суспільно небезпечного діяння [1, с. 146]. Проведений нами аналіз матеріалів кримінальних проваджень (справ) за фактами незаконного видобування вугілля свідчить про те, що в 60% із них під час досудового розслідування суспільно небезпечні наслідки незаконного видобування вугілля або можливість їх настання не встановлювались, а в 40% – встановлено лише матеріальну шкоду в розмірі вартості незаконно видобутого вугілля або використання земельної ділянки.

Правоохоронні органи в основному реагують на шкоду, заподіяну життю та здоров'ю необізнаних сторонніх осіб, які травмуються, потрапляючи до розроблених виробок, а також на небезпечні умови праці осіб, які в них видобувають вугілля. Проте екологічній шкоді, що завдається внаслідок незаконного видобування вугілля, приділяється недостатня увага. Зважаючи на масштаби таких розробок, шкода, завдана довкіллю у результаті подібних дій, є значною і потребує точного визначення.

Як слушно зазначив В. О. Навроцький, «кваліфікація злочинів – це результат кримінально-правової оцінки діяння органами дізнання, попереднього розслідування (досудового слідства), прокуратури й суду, унаслідок чого констатовано, що скоєне є злочином, визначено норму кримінального закону, яка передбачає відповідальність за скоєне, і встановлено відповідність між юридично значимими ознаками посягання й ознаками злочину, передбаченого законом, та процесуально закріплено висновок щодо наявності такої відповідності» [2, с. 33]. Оскільки незаконне видобування корисних копалин (вугілля) законодавцем віднесено до злочинів проти довкілля, для його правильної кваліфікації слід враховувати, що його основним об'єктом є встановлений законодавством порядок раціонального й комплексного використання надр та корисних копалин загальнодержавного значення, а вже додатковими – життя і здоров'я особи [3, с. 720; 4, с. 286].

Під час розслідування незаконного видобування корисних копалин (вугілля), серед іншого, встановленню підлягають такі обставини: які екологічні правила були порушені; хто винен у їх порушенні; до яких наслідків призвело порушення правил; який об'єкт пошкоджено; яка матеріальна шкода спричинена незаконним видобуванням корисних копалин або іншим проявом порушення екологічних правил тощо [5, с. 129]. Установлення таких обставин неможливе без використання спеціальних знань у сфері екології, що здебільшого відсутні в осіб, які здійснюють досудове розслідування досліджуваних злочинів.

Отже, судово-екологічна експертиза – це одна з найважливіших процесуальних форм застосування спеціальних знань у кримінальних провадженнях щодо розслідування незаконного видобування вугілля. Як доречно зазначав Л. Г. Бордюгов, судово-екологічна експертиза – це процесуальна дія, сутність якої полягає в спеціальному дослідженні, спрямованому на встановлення пов'язаних з порушенням екологічного законодавства обставин і фактів про екологічну подію, що призвела до загибелі людей, заподіяння шкоди їхньому здоров'ю, великих матеріальних збитків, а також до інших тяжких наслідків, і яке проведене в передбаченому процесуальним законом порядку обізнаними в галузі екології та певних прикладних науках особами за дорученням органу, що проводить розслідування, чи суду для встановлення фактичних даних, які у формі висновку судового експерта можуть стати доказом для встановлення істини в кримінальному провадженні [6, с. 71].

Названа експертиза призначається не лише для встановлення меж антропогенного впливу (забруднення території, виснаження поверхневих чи підземних водоймищ, шкода тваринному та рослинному світу), але і його специфічних обставин, наслідків тощо.

Значення судово-екологічної експертизи при розслідуванні досліджуваного різновиду злочину полягає в такому:

- висновок судово-екологічної експертизи є джерелом доказової інформації;
- за допомогою такої експертизи з'ясовують походження та причинні зв'язки окремих факторів, ознак, механізмів їхнього утворення;
- судово-екологічна експертиза дає змогу визначити час настання й перебігу окремих явищ;
- судово-екологічна експертиза дає змогу встановити факти, що мають юридичне значення;
- судово-екологічна експертиза допомагає дати правильну юридичну оцінку факту, явищу [6, с. 70-71].

Названа експертиза носить комплексний характер, проводиться екологами, хіміками, фізиками, біологами, агротехніками, судовими медиками й іншими фахівцями. У її процесі розв'язуються питання, пов'язані з наслідками забруднення об'єктів навколишнього середовища, з виявленням механізму забруднення, встановлення порушення правил охорони навколишнього середовища, вивчення можливостей попередження негативного антропогенного впливу на довкілля тощо. Ураховуючи комплексний характер зазначеної експертизи, спеціаліст може надати сторонам кримінального провадження допомогу в правильному формулюванні питань, які підлягають постановці перед експертом. Безумовно, право пропонувати ці питання й остаточно формулювати їх належить стороні, яка призначає експертизу (сторона обвинувачення або сторона захисту). Проте лише спеціаліст може спланувати майбутнє дослідження з тією деталізацією й послідовністю, знання яких потрібне для підготовки переліку питань, які не потребують у подальшому зміни їх порядку та змісту [7, с. 212].

До предмета судово-екологічної експертизи входить сукупність фактичних даних щодо обставин порушення вимог правил екологічної безпеки, яке призвело чи могло призвести до негативного антропогенного впливу, локальних екологічних порушень, заподіяння шкоди здоров'ю чи загибелі людей, забруднення повітря, акваторії водоймищ, ґрунту, значних матеріальних збитків або інших тяжких наслідків, пов'язаних з діями учасників події, технічним станом агрегатів і механізмів, знарядь і засобів видобування та транспортування вугілля, а також причини й умови, які сприяли виникненню та розвитку надзвичайної екологічної ситуації.

Особливістю об'єктів судово-екологічної експертизи є те, що такими об'єктами є зазвичай конкретне об'єднання великої кількості різноманітних компонентів, які взаємодіють між собою і навколишнім середовищем [8, с. 426]. Тобто, об'єктом дослідження судово-екологічної експертизи є будь-які фактичні дані (матеріальні або матеріалізовані носії інформації), що містяться в матеріалах кримінального провадження, і залучені до нього, якщо вони надані експертові екологу органом, що призначив експертизу, і можуть мати значення для одержання висновку з поставлених питань. Також об'єктами судово-екологічної експертизи можуть виступати події, процеси й інші нематеріальні явища, вивчення яких здійснюється способом дослідження локальної ділянки, де відбулося екологічне правопорушення, методами судово-екологічної експертизи [9, с. 133]. Отже, при розслідуванні незаконного видобування вугілля об'єктами судово-екологічної експертизи виступають добута гірнична маса; засоби вчинення злочину (легкові та технологічні транспортні засоби; механізми, які пристосовуються для видобування вугілля; знаряддя виробництва тощо); матеріальні об'єкти обстаюнки місця події (земельна ділянка з ознаками негативного антропогенного впливу, забруднені водні простори та повітряний простір тощо); інші антропогенні сліди впливу на місце події; інші матеріали кримінального провадження (зокрема, висновки первинних судових експертиз у разі проведення додаткової або повторної експертизи чи експертиз інших видів) та матеріали, отримані в процесі оперативно-розшукової діяльності (фотодокументи, кінодокументи, відеофонограми) тощо.

Обставини вчинення такого різновиду злочину можуть відображатися в офіційних документах, які також потрібно досліджувати під час проведення судово-екологічної експертизи. До них слід віднести документи органів державного екологічного контролю та інших органів, що здійснюють функції контролю та нагляду в галузі охорони навколишнього середовища й природокористування (акти обстежень, приписи, висновки експертів, документи про вжиті заходи з усунення виявлених недоліків тощо) та документи екологічного нормування й стандартизації (нормативи використання чи вилучення природних ресурсів, ліміти природокористування; нормативи санітарних і захисних зон, заповідників, національних парків тощо; екологічні стандарти, встановлені державними стандартами стосовно техніки, речовин чи іншої продукції, яка використовувалася під час незаконної розробки родовищ вугільних пластів і могла спричинити шкідливий вплив на довкілля).

Слід також зазначити, що перевірка й оцінка висновку експерта є необхідною й обов'язковою функцією уповноважених осіб зі встановлення належності до кримінального провадження даних, які містяться у висновку, їх допустимості й достовірності. При цьому чинний КПК України розширює коло суб'єктів, які оцінюють висновок, включаючи до нього всіх, хто ініціював призначення експертизи, тобто не тільки представників сторони обвинувачення, а й сторони захисту. Зазвичай перевірка й оцінка висновку експерта включає такі види аналізу: на предмет дотримання процесуального порядку призначення та проведення судової експертизи; компетентності експерта (чи не вийшов той за межі своїх повноважень); достатності поданих експертів об'єктів дослідження, повноти відповідей на поставлені питання; відповідності висновків іншим фактичним даним; ступеня узгодженості між дослідницькою частиною та підсумковим висновком експерта; обґрунтованості експертного висновку та його узгодженості з іншими матеріалами кримінального провадження; відповідності висновку експерта поставленим питанням; повноти та наукової обґрунтованості висновку експерта; належності до кримінального провадження, допустимості й достовірності висновку як доказу [10, с. 430-431].

Висновки. Підбиваючи підсумки викладеному, зазначимо, що призначення судово-екологічної експертизи та використання її висновків у кримінальних провадженнях щодо незаконного видобування вугілля є необхідною умовою правильної правової кваліфікації дій осіб, причетних до вчинення злочину, забезпечення об'єктивності та повноти досудового розслідування. Рекомендується звертатися за допомогою до спеціаліста при підготовці матеріалів та призначенні таких експертиз. Типовими об'єктами зазначеної експертизи є добута гірнична маса; засоби вчинення злочину; матеріальні об'єкти обстановки місця події з ознаками негативного антропогенного впливу тощо.

Використані джерела:

1. Берзін П. С. Злочинні наслідки: поняття, основні різновиди, кримінально-правове значення [монографія] / П.С. Берзін. – Київ : Дакор, 2009. – 736 с.
2. Навроцький В. О. Кримінальне право України. Особлива частина: Курс лекцій [Текст] / В. О. Навроцький. – Київ : Т-во «Знання», КОО, 2000. – 771 с.
3. Кримінальне право (Особлива частина): підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. – [2-ге вид.] – Київ : «ВД «Дакор», 2013. – 780 с.
4. Кримінальне право України. Особлива частина : підручник / [Ю. В. Александров, О. О. Дудоров, В. А. Клименко та ін.]; за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. – Київ : Юридична думка, 2004. – 656 с.
5. Нарожна О. В. Проблемні питання використання спеціальних знань під час розслідування незаконного видобування корисних копалин / О. В. Нарожна // Правова держава. – 2016. – № 22. – С. 127-131.
6. Бордогов Л. Г. Судово-екологічна експертиза – основна форма використання спеціальних знань під час розслідування злочинів проти довкілля / Л.Г. Бордогов // Криміналістичний вісник. – 2008. – № 2 (10). – С. 67-71.

7. Гора І. В. Проблеми використання спеціальних знань у кримінальному судочинстві України / І. В. Гора // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 1. – С. 209–214.

8. Експертизи у судочинстві України : наук.-практ. посіб. / за заг. ред. В. Г. Гончаренка, І. В. Гори. – Київ : Юрінком Інтер, 2015. – 504 с.

9. Бордюгов Л. Г. Проблеми визначення об'єкта судово-екологічної експертизи / Л. Г. Бордюгов // Вісник Академії адвокатури України. – 2009. – № 2 (15). – С. 129–135.

10. Одерій О. В. Теорія і практика розслідування злочинів проти довкілля : монографія / О. В. Одерій. – Харків : Діса плюс, 2015. – 528 с.

Стаття надійшла до редколегії 16.12.2017

Ревенко О. И. Использование возможностей судебно-экологической экспертизы при расследовании незаконной добычи угля

В статье освещены возможности проведения судебно-экологической экспертизы. В общих чертах охарактеризованы понятие судебно-экологической экспертизы и ее сущность при расследовании преступлений против окружающей среды. Рассмотрены основные задачи, предмет и объект судебно-экологической экспертизы при проведении досудебного расследования незаконной добычи угля. Сформулированы тактические рекомендации назначения судебно-экологической экспертизы при расследовании незаконной добычи угля. Уделено внимание оценке выводов эксперта уполномоченными лицами для установления принадлежности к уголовному производству данных, которые имеются в этих выводах, их допустимость и достоверность.

Ключевые слова: незаконная добыча угля, досудебное расследование, доказательства, судебно-экологическая экспертиза, выводы эксперта.

Revenko O. Use of Possibilities of Forensic and Ecological Expertise in the Investigation of Illegal Coal Mining

The article deals with the possibilities of ecological expertise in the investigation of illegal coal mining.

Taking into account the theoretical principles of the appointment and conducting of ecological expertise in the literature, as well as based on the data of the conducted research, the concept of ecological expertise and its essence in the investigation of crimes against the environment are characterized. Taking into account the main problems faced by the investigator when appointing and conducting of ecological expertise in the course of investigation of illegal coal mining, its main tasks, object and object are considered.

The analysis and synthesis of materials of criminal proceedings on the facts of illegal coal mining has made it possible to conclude that based on the mechanism of this type of crime and the typical trace situation at the scene, the list of possible expert examinations is rather narrow and does not allow to determine sufficient amount of evidence for acceptance the investigator, the prosecutor of a reasoned decision in a criminal proceeding.

Tactical recommendations for appointment of ecological expertise during investigation of illegal coal mining are formulated. Attention is drawn to the fact that the area of development of coal mining and the duration of a criminal act may be different, therefore harm to the environment is no less significant as a danger to the health and life of people. Regarding the investigation into the illegal mining of coal, the following are subject to illumination: which environmental rules were violated, who were guilty of

violating them, the consequences of which arose as a result of violation of the rules, the object was damaged, the pecuniary damage caused by the illegal extraction of minerals or other manifestation of violations of environmental regulations.

Ecological expertise is complex, conducted by ecologists, chemists, physicists, biologists, agricultural technicians, forensic doctors and other specialists.

The attention was paid to the assessment of expert opinion by authorized persons for establishing the membership in criminal proceedings of the data contained in the conclusion, their admissibility and reliability.

In the conclusion, the author states that the appointment of an ecological expertise examination and the use of its findings in criminal proceedings against illegal coal mining is a prerequisite for the proper legal qualification of the actions of persons involved in the commission of a crime, ensuring the objectivity and completeness of pre-trial investigation. It is advisable to contact a specialist for assistance in preparing the materials and appointment of such examinations.

Typical objects of such expertise are mine rock mass; means of committing a crime; material objects of the situation of the place of the event with signs of negative anthropogenic influence, etc.

Key words: *illegal coal mining, pre-trial investigation, evidence, ecological expertise, expert conclusions.*

УДК 343.9

М. О. Свірін

ПРОТИДІЯ ТА ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ В ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

У статті розглянуто правові засади, завдання та стан протидії й запобігання злочинам проти власності підрозділами Національної поліції. Зазначено, що за масштабами й темпами поширення такі злочини посідають чільне місце в структурі всієї злочинності, а тому значною мірою визначають криміногенну ситуацію в державі загалом. Запропоновано напрями вдосконалення запобігання злочинам проти власності.

Ключові слова: *протидія та запобігання злочинам, злочини проти власності, крадіжка, грабїж, розбій.*

Постановка проблеми. Право на власність – одне з найважливіших соціальних цінностей особистості та держави. Стаття 13 Конституції України проголоси́в рівність усіх суб'єктів права власності перед законом і забезпечення захисту їх прав державою. Відповідно до статті 41 Основного Закону, ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності, воно є непорушним. Право власності полягає у вільному володінні, користуванні та розпорядженні власниками своїм майном за своєю волею, незалежно від волі інших осіб. Суб'єктами права власності є народ України, фізичні та юридичні особи, держава, територіальні громади.

Однією з головних гарантій непорушності права власності є встановлення державою юридичної (передусім – кримінальної) відповідальності за правопорушення проти власності. Відповідно до ст. 1 Кримінального кодексу України (далі КК) охорона власності та запобігання злочинам передбачено в завданні кодексу. Для здійснення цього завдання